

Ana Batinić

UDK 821.163.42-992.09Peić, M.
Pregledni članak
Rukopis prihvaćen za tisak: 16.10.2012.

ANIMALISTIČKE TEME U PEIĆEVIM SKITNJAMA

Sažetak

Cilj rada je iz motrišta animalistike, kao relativne mlade znanstvene discipline nastale 1970-ih, pružiti novo čitanje neponovljivih *Skitnji* Matka Peića. U profinjenu kovitlacu Peićevih misli i filigranskim zapažanjima vezanima uz panonski prostor, upečatljivo se javlja jedna konstanta: nedjeljivost čovjeka i prirodnoga svijeta. Iz ranjive pozicije tek prolaznika na ovom planetu, autor jednakom oštrinom i pronicavošću kojom promatra ljude i krajeve, promatra i autohtone životinje. Iz Peićevih zapisa izvire sva raskoš divlje i domaće turo-poljske i slavonske faune, i to u posve ravnopravnom odnosu s opisima krajo-lika, arhitekture ili tradicija i običaja. Peićev stav prema ljudsko-životinjskim odnosima nikako nije šegedinovski pesimističan, naprotiv, život i smrt za njega su trajan izvor fascinacije i on ih prihvaća i poštuje kao nepromjenjive činjenice. U jednom kasnijem Peićevu zapisu čitamo: "Pišući u čast Čovjeka, ne treba zaboraviti poštovanje prema Prirodi." Stoga nećemo pogriješiti ustvrdimo li da nam se upravo putem animalističkih motiva autor otkriva kao vrstan znalac biologije te iskreni, biocentrični promicatelj animalističke – ili, još šire, ekološke – korektnosti, po čemu je 1967. godine, kada su objavljene *Skitnje*, bio daleko ispred svojega vremena.

Ključne riječi: Matko Peić; *Skitnje*; animalističke teme; odnos prema prirodi; ekološka korektnost.

Animalističke teme u *Skitnjama* u većoj ili manjoj mjeri dotiču gotovo sva važna pitanja otvorena, ali ni izdaleka dovoljno proučena, u okviru današnje animalistike, tj. kulturne zoologije. Kao disciplina animalistika se razvija od 1970-ih godina, a nastala je iz rasprava o identitetu, pri čemu se čovjek definira kao ne-životinja odnosno životinja kao ne-ljudsko. Prema riječima Nikole Viskovića, "i tradicionalna i moderna svijest na Zapadu duboko je ravnodušna prema prirodnim osnovama i sadržajima kulture. U njoj se kulturne strukture i značenja utemeljuju na čistom duhu i sastoje samo od međuljudskih odnosa i interesa, odnoseći se prema prirodi kao prema po sebi bezvrijednoj stvari i neograničeno raspoloživom objektu djelovanja Homo fabera".¹ Za potrebe ovoga rada, *Skitnje* nećemo čitati samo kao literarni

¹ Nikola Visković: Uvodna riječ, u: *Kulturna animalistika*, Nenad Cambi; Nikola Visković (ur.), Književni krug, Split, 1998, str. 5.

predložak, nego i kao dokumentaristički zapis donekle ovjeren samom pripadnošću putopisnom žanru. Jednakom oštrinom svih osjetila kojom je promatrao ljude i krajeve, promatrao je Peić i životinjski svijet. Stoga se animalističke motivske cjeline nameću svojom brojnošću i stilogenošću, tvoreći puninu njegovoga specifičnoga književnog izraza, u kojemu se miješaju stvarne i poetski sugestivne, autorovom maštom transformirane, no nikada posve fikcionalne, informacije. Iz Peićevih putopisnih zapisa proviruje sva raskoš autohtone domaće i divlje turopoljske i slavonske faune: konji upregnuti u fijakere, volovi, lovački psi, mačke, svinje, pijetlovi, zečevi, šljuke, riječni rakovi, jazavci, srne, cijeli niz ptičjih vrsta, razni kukci, crvi, pijavice, gušteri, pauzi, školjke, alge... Kao što je već zamijetila Anica Bilić, kada bismo mehanički pobrojali i nabrojali sve životinjske i biljne organizme u *Skitnjama*, nastao bi doista podulji niz.² U analizi tog bestijarija, oslonit ćemo se na Viskovićev model tipologije odnosa čovjeka prema životinji, koji uključuje šest međusobno povezanih pristupa: ekonomski, simbolički, umjetnički, osjećajni, znanstveni i etički.

Ekonomski pristup otkriva najstariji ljudski interes za životinje, a to je uporabni. Životinja je u njemu objekt naših materijalnih potreba, zbog čega se lovi i uzgaja. U tom smislu, prvu animalističku cjelinu čine motivi uzgoja i lova, kao prvog zanimanja ljudi i temeljnog odnosa čovjeka prema životinji. Peićev "lov" olovkom i notesom mogli bismo nazvati spoznajnim i estetskim lovom za kakav se zalažu današnji zoofili. Čitajući izrazito naturalističke prikaze lova na jazavce,³ lisice i rakove, opise guljenja divljači – lisica, jazavaca, kuna, vjeverica, tvorova i krtica – po čazmanskim dvorištima,⁴ ubijanja kornjače sjekirom⁵ ili rada žena ikrašica uz rijeku Lonju, koje na lonjskim ribnjacima istiskuju mliječ iz šarana,⁶ skloni smo prikloniti se mišljenju Dine Marković, koja smatra da se upravo u njima, s one druge, nevidljive strane teksta, krije snažna kulturološka kritika hrvatske kulture.⁷ Također, čini nam se važnim istaknuti da u *Skitnjama* ne nalazimo izražen osjećajni ili sentimentalni pristup, koji obično uključuje tek pojedine zoovrste, a diskriminira ostale. Takav je pristup karakterističan upravo za današnje vrijeme, posebice za zapadnjačku kulturu držanja kućnih ljubimaca, koja se pozitivno odnosi samo prema vrlo suženom krugu životinja, dok na ostale gleda s ravnodušnošću ili negativno. Kod Peića nema izrazite podjele na štetne i korisne životinje, ni na jednu se vrstu ne gleda izrazito specifički – diskriminacijski – jer svaka životinja ima svoju biološku ulogu i jednako pravo na opstanak.

² Anica Bilić: *Matko Peić u srcu Slavonije – između Đakova i Vinkovaca*, u: Zbornik, 4. dani Josipa i Ivana Kozarca, 8. - 10. listopada 1998., Vinkovci, 1999., str. 21.

³ Matko Peić: *Skitnje*, str. 31-32. [Svi citati navedeni su prema izdanju iz 2002.]

⁴ *Ibid.*, str. 169-171, 173-174.

⁵ *Ibid.*, str. 177-181.

⁶ *Ibid.*, str. 155.

⁷ Dina Marković: *Dekonstruktivno iščitavanje Peićevih putopisno-esejističkih fragmenata*, u: Zbornik o Matku Peiću. *Sinestezija pisanja. Radovi s kolokvija*, Požega 2007. Ur. Mirko Ćurić. Pannonius, Osijek/Požega, 2008., str. 50-51.

Simbolički pristup gotovo je jednako star kao i ekonomski, a životinja je u njemu znak važnih magijskih, religijskih, moralnih ili političkih ideja. Zoosimbolika od uvijek je bila važna sastavnica narodnih vjerovanja i običaja, označavanja dobra i zla te raznih oblika moći, osobito u heraldici. Peić ne propušta zabilježiti životinje u grbovima, primjerice dva lava na ulazu u lukavečki dvorac⁸ ili kunu u starom slavonskom grbu u Čazmi,⁹ a životinje se javljaju i u snovima, gdje su, prema tumačenjima iz sanjarica, obilježene kao nositelji različitih značenja. Na primjer, puž znači da te ostavlja sreća, dok je labud donosi, svraka je prijevara, lastavica ljubav, a prepelice veselje...¹⁰ Usko povezan uz simbolički je četvrti, umjetnički pristup, koji promatra životinju u kontekstu likovnog, književnog i jezičnog izraza. *Skitnje* kao literarni tekst obiluju pjesničkim figurama, među kojima su zoo-motivima najzastupljenije usporedbe, metafore, personifikacije i hiperbole, a često je i poigravanje etimologijom, posebno u toponomastici:¹¹ "Na zemljopisnoj karti Turopolje je blijedozeleno kao trbuh barskog guštera. A Vukomeričke gorice su smeđe kao jastrebovo krilo. Ništa divljeg u tom kraju vučjeg imena."¹² Kao što je zapazio Stanko Andrić, "životinjski svijet Peiću je služio kao neiscrpna zaliha usporedaba i metafora",¹³ pri čemu se ljudsko neprestano zrcali u životinjskom a životinjsko u ljudskom. Lucidnim analogijama iz kojih izvire autentičnost i svježina zapažanja, čak je i stvarima udahnut život, pa "škrinja rimske lončarije kukuriče od crvenila", a nerijetki su ponekad šokantni, oksimoronski detalji poput ovoga: "U komodi, u ladici gdje je ležalo gusje pero, pečat i sav pisaci pribor – *bijeli se i crni* leš nekog mačića kojeg su djeca u igri zatvorila [istaknula A. B.]"¹⁴ Raznolikost zoojezičnih tema obuhvaća proučavanje uloge životinje u ljudskom jeziku, jezika životinjâ, kao i mogućnosti ljudsko-životinjske komunikacije. *Skitnje* su prava jezična riznica narodnih životinjskih naziva, pa je autor skitajući se "selom peradi" Dragonošcem, pribilježio čudesan registar naziva kokoši: padovanska kokoš, biserka, mindušarka, kokotuša – "ženski nježna kad nese jaja, muški gruba kad kukuriče" – zatim, crljenka, grahorka, crnkuša, labudnjača, pikasta, žučka, gačara, golovratka, mrkuša, živičarka, potepuša.¹⁵ Selo je to u kojemu se ljudi i životinje dobro razumiju, pa "Dragonoška jedva dočeka proljeće, dane kad može razgovarati sa životinjama, toplo puhati pod crvenkasto krilo malog pijetla da vidi ima li tekute, ili u bijeli vrat malog mačka da vidi ima li krpelj",¹⁶ a

⁸ Matko Peić: *Skitnje*, str. 37.

⁹ Ibid., str. 160.

¹⁰ Ibid., str. 142-143.

¹¹ Tonko Maroević: *Matko Peić*, u: *Matko Peić (1923. – 1999.)*. Spomenica preminulim akademikima, svezak 114. Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 2003., str. 19.

¹² Matko Peić: *Skitnje*, str. 131.

¹³ Stanko Andrić: *Pohvala senzualnosti*, "Vijenac", god. VII, br. 149, str. 37; Zagreb, 18. studenoga 1999.

¹⁴ Matko Peić: *Skitnje*, str. 92.

¹⁵ Ibid., str. 138.

¹⁶ Ibid., str. 141.

“meki govor” Turopoljki i Posavki zoomorfistički je opisan kao “ništa drugo nego dozivanje mijaukanjem [i] kokodakanjem.”¹⁷ *Skitnje* su prožete antropomorfizmima i zoomorfizmima, ljudsko se ovdje iznova otkriva u životinjskom, a životinjsko u ljudskom – “ljudski mužjak osjeća snagu nad vidrinom ispijenom i nad štukinom raskidanom ženkom”.¹⁸

Kao erudit, Peić je cijenio učenost i znanje, ali isključivo utemeljeno na neposrednom, autentičnom iskustvu, istaknuvši kako “putopisac, kao posebno komponirana književna ličnost, ima savršen mehanizam svih pet čula spoznaje, s jedne strane, a s druge strane enciklopedijsku naobrazbu.”¹⁹ To nas vodi do sljedećeg, znanstvenog pristupa, koji želi objektivno objasniti anatomiju i fiziologiju životinja i njihovo ponašanje u zajednicama. U svojim mikroskopski preciznim zapažanjima, Peića upoznajemo i kao vrsna poznavatelja biologije, pa su pojedini ulomci *Skitnji* pravi mali medaljoni iz svijeta životinja. Prema riječima Vlatka Pavletića “u Peiću se upotpunjuju a ne potiru, pjesništvo i znanost”,²⁰ a sljedeći ulomak nikako nije tek puki opis, nego odaje duboko razumijevanje svijeta kukaca: “Svi spavaju. I osa kopačica koja smrtonosno zabada žalac u skakavca i cvrčka, paukova ženka koja se brani od osinog mužjaka tako da diže tanke drhtave noge u nerazmrsive svilene čvoriće, zeleni poljski trčuljak kojeg nazivaju krvolokom kukaca jer im čeljustima otrgne glavu, krilo, i gusjeničar kojem su poslastice grčevi i vatrene oči gusjenica u umiranju.”²¹ Kao istinski zaljubljenik u prirodni svijet Peić je, paradoksalno, bio istovremeno opčinjen svim mogućim oblicima njegova umiranja, no njegov stav prema ljudsko-životinjskim odnosima nikako nije filozofski pesimističan kao što je primjerice kod Petra Šegedina, koji se teško mirio sa spoznajom da “život od života živi.” Naprotiv, i život i smrt za Peića su trajan izvor fascinacije²² i on ih prihvaća i nadasve poštuje kao nepromjenjive činjenice. Kako je istaknuo Dubravko Jelčić, Peićeva nam hodočašća – što je doista prava riječ za Peićeve putešestvije, koje su zasigurno daleko više od “običnih” šetnji – nude “spoznaju jedinstva čovjeka i zemlje, pejzaža i ljudske duše, biljnog i životinjskog svijeta.”²³ U jednom je kratkom kasnijem zapisu o vrani Peić

¹⁷ Ibid, str. 8.

¹⁸ Ibid., str. 166.

¹⁹ Matko Peić: *Putopis, “Republika”*, god. XXIX, broj 9, str. 886; Zagreb, lipanj 1973.

²⁰ Vlatko Pavletić: *Muški život. Hermeneutičko čitanje Matka Peića*, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zavoda za znanstveni rad Osijek, Nakladni zavod Matice hrvatske Zagreb, Osijek, 1987., str. 13.

²¹ Matko Peić: *Skitnje*, str. 136.

²² Ta iskonska povezanost života i smrti, fascinacija nastajanjem i nestajanjem u životnom krugu, snažno je iskazana u ulomcima u kojima Peić opisuje parenje rakova: “Spajaju se u skliskom mulju punom vidrine dlake, u zečjoj krvi i jastrebovom perju [...] Pod vodom, u lešu gavrana, često se susretnu dva mužjaka raka u borbi za ženku. U crnom perju, zapleteni u propalu utrobu šarana – traže se, ruše, kidaju. Smrskanim ticalom, slomljenim repom, često i bez jedne štipaljke – dopuze ženki. Njoj rep sjaji od blata u kojem je uginula grlica.” *Skitnje*, str. 60.

²³ Dubravko Jelčić: *Povijest hrvatske književnosti*, Naklada Pavičić, Zagreb, 2004., str. 494.

zapisao: "Pišući u čast Čovjeka, ne treba zaboraviti poštovanje prema Prirodi."²⁴, potvrdivši time moralni stav koji izvire iz gotovo svake rečenice njegova opusa – svaki oblik života zaslužuje poštovanje i dostojanstvo sam po sebi, što je upravo ono za što se zalaže Viskovićev posljednji, etički pristup. Stoga nećemo pogriješiti ustvrdimo li da je Matko Peić, biofil, geocentrik i biocentrik, napisavši 1967. godine svoje *Skitnje*, bio posve na tragu animalističke – ili, još šire, prirodne, tj. ekološke – korektnosti.

Literatura:

- Andrić, Stanko, (1999) Pohvala senzualnosti, *Vijenac*, god. VII, br. 149, str. 37; Zagreb, 18. studenoga.
- Badurina, Lada, (1999) Posljednja skitnja velikog skitača, *Književna Rijeka*, god. IV, broj 11-12, str. 31-37; Rijeka, studeni-prosinac.
- Bilić, Anica, (1999) Matko Peić u srcu Slavonije – između Đakova i Vinkovaca, u: *Zbornik, 4. dani Josipa i Ivana Kozarca, 8 – 10. listopada 1998.*, Vinkovci.
- Brlenić-Vujić, Branka, (1995) Peićeve putopisne metafore, *Riječ*, god. I, sv. 1-2, str. 119-130; Rijeka.
- Cambi, Nenad; Visković, Nikola (ur.), (1998) *Kulturna animalistika*, Književni krug, Split.
- Jelčić, Dubravko, (1999) Dptih Matku Peiću (1923. – 1999.), *Forum*, god. XXXVIII., knj. 71, br. 10/12, str. 1452-1457; Zagreb, listopad – prosinac.
- Jelčić, Dubravko (ur.), (2003) *Matko Peić 1923. – 1999.* Spomenica preminulim akademikima, svezak 114. Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb.
- Jelčić, Dubravko, (2004) *Povijest hrvatske književnosti*, Naklada Pavičić, Zagreb.
- Kirn, Andrej, (1992) Od antropocentrične k ekocentričnoj etici, *Socijalna ekologija*, vol. 1, br. 3, str. 271-285; Zagreb, srpanj-rujan.
- Marković, Dina, (2007) *Dekonstruktivsko iščitavanje Peićevih putopisno-esejističkih fragmenata*, u: *Zbornik o Matku Peiću. Sinestezija pisanja. Radovi s kolokvija*, Požega (ur.) Mirko Čurić, (2008) Pannonius, Osijek/Požega.
- Maroević, Tonko, *Matko Peić*, u: *Matko Peić (1923. – 1999.)*. Spomenica preminulim akademikima, sv. 114. Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb 2003.
- Pavletić, Vlatko, (1987), *Muški život. Hermeneutičko čitanje Matka Peića*, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za znanstveni rad Osijek, Nakladni zavod Matice hrvatske Zagreb, Osijek.
- Peić, Matko, (1973), *Putopis, Republika*, god. XXIX, broj 9, str. 886-904; Zagreb.

²⁴ Matko Peić: *Čovjek i kultura*, INA – Industrija nafte d. d. – Stoljeća d. o. o., Zagreb, 2005., str. 34.

Peić, Matko, (2002) *Skitnje*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb.

Peić, Matko, (2005) *Čovjek i kultura*, INA – Industrija nafte d. d. – Stoljeća d. o. o., Zagreb.

Visković, Nikola, (2005) *Kulturna zoologija*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb, siječanj. Zbornik 4. 4. dani Josipa i Ivana Kozarca, 8. – 10. listopada 1998., SN Privlačica, Vinkovci, 1999. Ur. Martin Grgurovac.

Zbornik o Matku Peiću. *Sinestezija pisanja. Radovi s kolokvija*, Požega 2007. Ur. Mirko Ćurić. Pannonius, Osijek/Požega, 2008.

Animalistic Themes in Matko Peić's "Skitnje"

Summary

The aim of this paper is to offer a new interpretation of *Skitnje (Wanderings)* – a unique work written by Matko Peić – from the viewpoint of animal studies, a relatively young scientific discipline that emerged in the 1970s. In the delicate whirl of Peić's thoughts and filigree observations related to the Pannonian area, one constant is prominent: the inseparability of man and the natural world. From a vulnerable position of being only a passer-by in this world, the author observes native animals with the same sagacity and scrutiny with which he observes people and landscapes. All the splendor of the wild and domestic fauna of Turopolje and Slavonia springs from Peić's writings, positioned equally with descriptions of landscapes, architecture, traditions and customs.

Peić's attitude towards human-animal relationships is by no means pessimistic as in, for example, some works by Petar Šegedin – on the contrary, life and death are a permanent source of fascination for him, and he accepts and respects them as invariable facts. In one of his later works, he wrote: "When writing in the honour of Man, we should not forget to show respect to Nature." Therefore, we will not make a mistake claiming that precisely through animalistic motifs, the author reveals himself as a competent connoisseur of biology and a sincere, biocentric promoter of animalistic – or, even wider, ecological – correctness, which brings us to the conclusion that in 1967, when he published *Skitnje*, Matko Peić was ahead of his time.

Keywords: Matko Peić, *Skitnje*, animalistic themes, attitude towards nature, ecological correctness

Ana Batinić, znanstvena novakinja
Odsjek za povijest hrvatske književnosti
Zavoda za povijest hrvatske književnosti, kazališta i glazbe
Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti
Opatička 18, 10 000 Zagreb
abatinic@hazu.hr

